

‘Wat als’ tussen oudheid en middeleeuwen: het behoud van Constantinopel in de lange zevende eeuw

Recensie

Henk Singor, *Constantinopel en de eerste jihad, 633-718. Het overleven van een christelijk Europa in de zevende en achtste eeuw* (Amsterdam: Ambo-Anthos, 2022), 560pp. ISBN 978- 90-2633-455-9.

In zijn magistrale, breedvoerige studie stelt Henk Singor ons gedetailleerd en genuanceerd de factuele en tegelijk heel erg virtuele lotgevallen van het vroegmiddeleeuwse Byzantijnse Rijk voor. Singors onderzoeksvraag daarbij luidt: hoe zou de verdere Europese en wereldgeschiedenis er hebben uitgezien als Byzantium het niet zou hebben gehaald in de krachtmeting met de vroege Islam onmiddellijk na zijn grootschalige conflict met het late Sassanidenrijk? *Spoiler alert*: Constantinopel valt (nog) niet, mede dankzij miraculeus natuurgeweld, de bovennatuurlijke bescherming van de Moeder Gods en het zogenaamde ‘Griekse vuur’.

De ondertitel van het boek geeft 633-718 als chronologisch kader, maar eigenlijk begint het verhaal al iets vroeger, met de Perzische Oorlog, ook al een godsdienstoorlog, en de mislukte belegering van Constantinopel door Perzen, Avaren en Slaven in 626. Nog maar net is die strijd beslecht in het voordeel van Byzantium of diep op het Arabisch schiereiland ontstaat een religieus-politieke beweging die het voortbestaan van het rijk nog veel ingrijpender en langduriger zal bedreigen.

De ‘Oemma’ van de profeet Mohammed was immers behalve een geloofsgemeenschap ook een militair bondgenootschap, dat expliciet gericht was op ‘jihad’, offensieve acties in naam van Allah. Het doel daarvan was het stichten van een eenheidsstaat, en het is zonneklaar dat na Egypte, Syrië-Palestina, Armenië en Mesopotamië, de rompstaat Constantinopel en de rest van Europa daarbij in het vizier van de veroveraars lagen.

De organisatie en de ultieme doelstelling van het Islamitische Rijk maakten onder meer een razendsnelle evolutie van landleger naar zeemacht mogelijk, een noodzakelijke voorwaarde voor de verovering van de eilanden van de Middellandse Zee en een succesvolle blokkade van Constantinopel zelf. Een eerste poging daartoe door Mu’awiya in 654 mislukt nog door een plotseling opgestoken storm in de Bosporus, maar in 668 vindt onder zijn zoon Yazid een eerste echte belegering te land en ter zee plaats. In een methodische operatie neemt Yazid de stad langzaam in een wurggreep terwijl keizer Constans ver weg blijft in Sicilië, waar hij in een badhuis aan zijn einde zal komen. Ziekte en logistieke problemen spelen de Arabieren echter parten en het beleg wordt opgeheven. Het Byzantijnse tegenoffensief in de daarop volgende jaren heeft zijn succes in eerste instantie te danken aan het verbluffende ‘Griekse vuur’ (πῦρ ὑγρόν – vloeibaar vuur), waarvan een impressie – weliswaar uit een latere periode – de cover van het boek siert. Intussen heeft de teleurstelling over de mislukking van 668 ook tot scheuren in de Oemma en zelfs tot een tweede Arabische burgeroorlog geleid, wat de zaak van Constantinopel tijdelijk ten goede komt. Maar een hernieuwde jihad leidt tot een tweede en ultieme veroveringspoging, die na een uitputtingsslag in 718 evenwel opnieuw wordt afgebroken, gevolgd door verdere Arabische nederlagen tegen Byzantijnse en Frankische legers, waarna tegen ca. 750 de status-quo op het Europese front wordt geaccepteerd.

De zevende en achtste eeuw mogen dan wel de ‘Dark Ages’ van Byzantium worden genoemd, voor deze lezer was dit boek op vele vlakken verhelderend. Ik denk dan in het bijzonder aan de perinatale fase van de Islam, de graduele ontwikkeling van de doctrine, de neerslag daarvan in de Koran en de samenhang van die verschillende evoluties met de gebeurtenissen op het contemporaine wereldtoneel. Singors verhaal bevat twee duidelijke polen: enerzijds Constantinopel, de toestand van het rijk, het belang van zijn hoofdstad, het verloop van het openbaar leven; anderzijds de vroege Islam, de figuur van Mohammed, de opmerkelijke ontwikkeling in zijn filosofie, de organisatie van een Arabisch en later Islamitisch rijk. De clash tussen beide is veel méér dan *histoire de bataille*: Singor schrijft politieke en militaire geschiedenis vanuit een theologisch perspectief, met ruime aandacht voor cultuur, techniek, economie en

---

uiteraard vooral religie. Zo biedt hij een nieuwe en verfrissende kijk op (deels) bekende feiten. Waar de feiten onbekend of onduidelijk zijn, stelt hij een plausibele reconstructie voor op basis van de karige en vaak weinig betrouwbare bronnen die we langs beide zijden ter beschikking hebben.

Aan het einde van zijn lange, boeiende relaas – wanneer Perzen, Khazaren, Avaren, Bulgaren, Armeniërs en vele anderen de revue zijn gepasseerd – staat het spelbord klaar voor de start van ‘onze’ middeleeuwen. Het verbond tussen het pausdom en het Frankische rijk luidt tegelijk de verwijdering tussen paus en (iconoclastische) keizer in. Vanaf ca. 750 ontstaan zo drie duidelijke politieke en culturele blokken: het Frankische rijk in West-Europa, het Byzantijnse in Zuidoost-Europa en Anatolië, en het Arabische, met zwaartepunt nu in Bagdad in plaats van Damascus, in het Midden-Oosten, Noord-Afrika, Azië en delen van Zuid-Europa. In grote trekken is dit de wereld van de middeleeuwen zoals we die kennen, maar we begrijpen intussen hoe en waarom deze layout maar één van de mogelijke uitkomsten is. Met name in de afsluitende hoofdstukken over de nieuwe middeleeuwse constellatie en de erfenis van Constantinopel slaagt Henk Singor wel degelijk in zijn opzet: het behoud van Constantinopel in 718 was een feit van wereldhistorische betekenis.

Bart Janssens

Bart.Janssens@kuleuven.be

